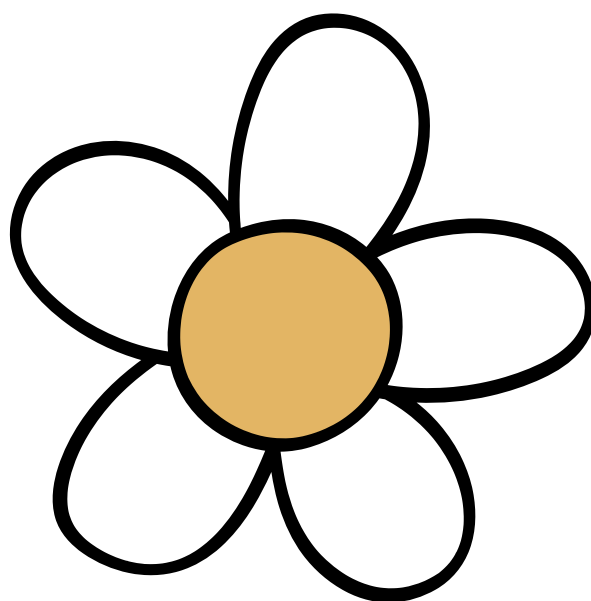

inclassable

Socialismens udvikling fra utopi til videnskab

Blomster & Barrikader

Denne udgave af *Socialismens udvikling fra utopi til videnskab* er oversat af en ukendt forfatter. Det vides dog, at den er oversat efter den tyske udgave fra 1891. Den gengives her uændret.

Den originale udgave kan findes i *Marxistiske klassikere*.

Kapitel 1

Den moderne socialisme er efter sit indhold først og fremmest et resultat af iagttagelsen, dels af de klasse-modsætninger, der i det nuværende samfund hersker mellem besiddende og besiddelsesløse, mellem kapitalister og lønarbejdere, dels af det anarki, der hersker i produktionen. Men efter sin teoretiske form fremtræder den i begyndelsen som en videreførelse, et forsøg på en mere konsekvent fortsættelse af de grundsætninger, der blev opstillet af det 18. århundredes store franske oplysningsfilosoffer. Som enhver ny teori måtte den i begyndelsen bygge videre på det foreliggende tankema-

teriale, hvor meget den end bundede i de materielle økonomiske kendsgerninger.

De store mænd, som i Frankrig klarede hovederne for den kommende revolution, optrådte selv yderst revolutionært. De anerkendte ingen ydre autoritet, af hvilken art den end måtte være. Religion, naturopfattelse, samfund, statsordning, alt blev underkastet den mest skånselsløse kritik; alt skulle enten retfærdiggøre sin eksistens for fornuftens domstol eller også give afkald på sin eksistens. Alt blev målt med den tænkende forstand som eneste målestok. Det var den tid, hvor – som Hegel siger – verden blev stillet på hovedet, først i den betydning, at menneskets hjerne og de ved dets tænkning fundne grundsætninger gjorde fordring på at være grundlag for al menneskelig handlen og samfunds-dannelse; men siden også i den videre betydning, at den virkelighed, som var i strid med disse sætninger, faktisk blev vendt om fra øverst til nederst. Alle hidtidige samfunds- og statsformer, alle overleverede forestillinger blev smidt på pulterkammeret som ufornuftige; verden havde hidtil udelukkende ladet sig lede af fordomme; alt det forgangne fortjente kun medlidenhed og foragt. Først nu brød dagslyset, fornuftens rige frem; fra nu af skulle overtroen, uretten, privilegiet og undertrykkelsen fortrænges af den evige sandhed, den evige

retfærdighed, den i naturen begrundede lighed og de umistelige menneskerettigheder.

Vi véd nu, at dette fornuftens rige ikke var andet end bourgeoisiets idealiserede rige; at den evige retfærdighed fandt sin virkeliggørelse i bourgeoisjustitsen; at ligheden blev til den borgerlige lighed for loven; at man som en af de væsentligste menneskerettigheder proklamerede – den borgerlige ejendomsret; og at fornuftstaten, den rousseauske samfundspagt, blev ført ud i livet og kun kunne føres ud i livet som borgerlig demokratisk republik. Ligeså lidt som alle deres forgængere kunne det 18. århundredes store tænkere nå ud over de skranker, som deres egen tid havde sat for dem.

Men ved siden af modsætningen mellem feudaladelen og borgerskabet, der optrådte som repræsentant for hele det øvrige samfund, bestod den almene modsætning mellem udbyttede og udbyttere, mellem rige lediggængere og arbejdende fattige. Det var jo netop denne omstændighed, som gjorde det muligt for bourgeoisiets talsmænd at træde frem som talsmænd for hele den lidende menneskehed og ikke for en særlig klasse. Ja, mere end det. Lige fra sin oprindelse var borgerskabet behæftet med sin modsætning: kapitalister kan ikke bestå uden lønarbejdere, og i samme forhold som den middelalderlige lavsborger udviklede sig til den moder-

ne bourgeois, udviklede også lavssvenden og den uden for lavet stående daglejer sig til proletar. Og selv om borgerskabet i det store og hele kunne påstå, at det i kampen mod adelen også samtidig repræsenterede de forskellige arbejdende klassers interesser på den tid, så brød der dog ved enhver større borgerlig bevægelse selvstændige rørelser frem i den klasse, som var en mere eller mindre udviklet forløber for det moderne proletariat. Således opstod gendøberne og Thomas Münzer under den tyske reformation og på bondekrigenes tid, "the levellers" under den store engelske revolution, og under den store franske revolution Babeuf. Ved siden af disse revolutionære rejsninger i en endnu ufærdig klasse gik tilsvarende teoretiske tilkendegivelser; i det 16. og 17. århundrede utopiske skildringer af ideale samfundstilstande; i det 18. allerede direkte kommunistiske teorier (Morelly og Mably). Lighedskravet blev ikke mere begrænset til de politiske rettigheder, det skulle også udstrække sig til de enkeltes sociale stilling; ikke blot skulle klasseforrettighederne ophæves, men også klasseforskellene selv. Den ny læres første iklædning var således en asketisk kommunisme, der fordømte al livsnydelse og tog Sparta som forbillede. Derpå fulgte de tre store utopister: Saint-Simon, hos hvem den borgerlige retning endnu beholdt en vis betydning ved siden af den proletariske; Fourier; og Owen, som i det land,

hvor den kapitalistiske produktion var mest udviklet, under indtryk af de derigennem opståede modsætninger systematisk udviklede sine forslag til fjernelse af klasseforskellene i direkte tilknytning til den franske materialisme.

Alle tre har det tilfælles, at de ikke optræder som talsmænd for det proletariats interesser, historien i mellemtiden havde frembragt. Ligesom oplysningsfilosofferne vil de ikke først befri en enkelt klasse, men vil straks befri hele menneskeheden. Ligesom disse vil de indføre fornuftens og den evige retfærdigheds rige; men deres rige er himmelvidt forskelligt fra oplysningsfilosoffernes. Også den borgerlige verden, som er indrettet efter disse oplysningsfilosoffers grundsætninger, er ufornuftig og uretfærdig og vandrer derfor ligeså vel i brokkassen som feudalismen og alle tidligere samfundstilstande. At den virkelige fornuft og retfærdighed ikke tidligere har hersket i verden, kommer kun af, at man ikke havde erkendt den rigtigt. Der manglede netop den enkelte, geniale mand, som nu er fremstået og har erkendt sandheden; og at han er fremstået nu, at sandheden er blevet erkendt netop nu, det er ikke en uundgåelig begivenhed, som med nødvendighed følger af den historiske udviklings sammenhæng, men er et rent lykketræf. Han kunne ligeså godt være født 500 år

tidligere og havde da sparet menneskeheden for 500 års fejltagelser, kampe og lidelser.

Vi så, hvordan de franske filosoffer i det 18. århundrede, som forberedte revolutionen, appellerede til fornuften som den eneste dommer over alt bestående. En fornuftig stat, et fornuftigt samfund skulle skabes; alt som stred mod den evige fornuft skulle udryddes uden barmhjertighed. Vi så ligeledes, at denne evige fornuft i virkeligheden ikke var andet end den idealiserede forstand hos middelborgeren, der netop på det tidspunkt var ved at udvikle sig til bourgeois. Da så den franske revolution havde virkeliggjort dette fornuftsamfund og denne fornuftstat, viste det sig, at de nye institutioner, hvor rationelle de end var i sammenligning med de tidligere tilstande, aldeles ikke var absolut fornuftige. Fornuftstaten havde lidt fuldstændigt skibbrud. Den rousseauske samfundspagt havde fundet sin virkeliggørelse i rædselsperioden, fra hvilket borgerskabet, der var kommet i vildrede med sin egen politiske duelighed, var flygtet, – først over i direktoriets korruption og endelig ind under den napoleoniske despotismes beskyttelse. Den forjættede evige fred var slået om i en endeløs erobrerkrig. Fornuftsamfundet var ikke bedre faren. I stedet for at opløse sig i almindeligt velfærd var modsætningen mellem fattig og rig blevet skærpet ved fjernelsen af lavsprivilegierne og andre privilegier, der havde slået

en bro over den, og ved ophævelsen af de kirkelige velgørenhedsanstalter, der havde mildnet den; den nu realiserede “ejendommens frihed” fra feudale lænker viste sig for småborgerne og småbønderne som friheden til at sælge deres lille ejendom, der var trykket af storkapitalens og godsejernes overmægtige konkurrence, til netop disse store herrer, og denne frihed forvandlede sig for småborgerne og småbønderne således til en frihed *fra* ejendom; industriens opsving på kapitalistisk grundlag ophøjede de arbejdende massers armod og nød til livsbetingelser for samfundet. Den kontante betaling blev mere og mere, som Carlyle siger, det eneste bindeled i samfundet. Antallet af forbrydelser voksede fra år til år. Var de feudale laster, der tidligere dristigt var gået i svang ved fuldt dagslys, om ikke tilintetgjort, så dog foreløbig trængt i baggrunden, så blomstrede til gengæld de borgerlige laster, der tidligere kun havde været dyrket i det skjulte, så meget desto frodigere. Handelen udviklede sig mere og mere til snyderi. Det revolutionære slagord “broderskab” virkeliggjordes i konkurrencekampens chikanerier og misundelse. I stedet for den voldelige undertrykkelse trådte korrupsionen, i stedet for kården som første sociale magtfaktor trådte pengene. Retten til den første nat gik fra feudalherrerne over til de borgerlige fabrikanter. Prostitutionen vandt udbredelse i hidtil uhørt målestok. Ægteskabet selv var nu som før den

lovmæssigt anerkendte form, det officielle skalkeskjul for prostitution og suppleredes yderligere i udstrakt målestok med ægteskabsbrud. Kort og godt, sammenlignet med oplysningsfilosoffernes strålende forjættelse viste de sociale og politiske institutioner, der var frembragt ved "fornuftens sejr", sig som bittert skuffende karikaturer. Kun manglede der endnu folk til at konstatere denne skuffelse, og de kom med århundredskiftet. I 1802 udkom Saint Simons Genferbreve; 1808 kom Fouriers første værk, selv om grundlaget for hans teori allerede skrev sig fra 1799; den 1. januar 1800 overtog Robert Owen ledelsen af New Lanark.

På dette tidspunkt var imidlertid den kapitalistiske produktionsmåde og sammen med den modsætningen mellem bourgeoisi og proletariat endnu meget lidt udviklet. Storindustrien, der først lige var opstået i England, var endnu ukendt i Frankrig. Og først storindustrien udvikler på den ene side de konflikter, som gør en omvæltning af produktionsmåden, en ophævelse af dens kapitalistiske karakter, til en tvingende nødvendighed - konflikter ikke blot mellem de klasser, den selv har frembragt, men også mellem selve de produktivkræfter og udvekslingsformer, den har skabt, – og den udvikler på den anden side netop i disse kæmpemæssige produktionskræfter midlerne til at løse disse konflikter. Var altså omkring 1800 de konflikter, der udsprang af

den ny samfundsordning, blot i deres vorden, så gælder dette i langt højere grad om midlerne til deres løsning. Havde de besiddelsesløse masser i Paris under rædselsperioden på et tidspunkt været i stand til at erobre herredømmet og derigennem at føre den borgerlige revolution til sejr, selv *mod* borgerskabet, så havde de derved blot bevist, hvor umuligt deres herredømme under de daværende forhold i længden var. Proletariatet, der netop var i færd med at udsondre sig af disse besiddelsesløse masser som stammen i en ny klasse, var endnu ganske ude af stand til selvstændige politiske aktioner; det var en undertrykt, lidende stand, som var ude af stand til at hjælpe sig selv og højst kunne hjælpes udefra, fra oven nedad.

Denne historiske tilstand beherskede også socialismens stiftere. Til den umodne udviklingsgrad af den kapitalistiske produktion, til den umodne klasseudvikling svarede umodne teorier. Løsningen af de sociale opgaver, som endnu lå skjult i de uudviklede økonomiske forhold, skulle skabes ud af hovedet. Samfundet frembød kun misforhold; det var den tænkende fornufts opgave at bortskaffe disse. Det drejede sig om at udfinde et nyt og mere fuldkomment system for samfundsordningen og at påtvinge samfundet dette udefra gennem propaganda, så vidt muligt ved hjælp af eksemplet fra mønsterekspementer. Disse ny sociale systemer var på

forhånd fordømt til at være utopier; jo mere de blev udarbejdet i enkeltheder, desto mere måtte de løbe ud i rene fantasterier.

Efter at dette er slået fast, opholder vi os ikke et øjeblik mere ved denne side, der nu helt tilhører fortiden. Vi kan overlade til litterære pedanter at foretage en højtidelig granskning af disse i vore dage morsomme fantasterier og at gøre deres egen nøgterne tænknings overlegenhed gældende over for sådanne “afsindigheder”. Vi glæder os hellere over de geniale tankekim og tanker, som overalt bryder frem under den fantastiske overflade, og som den slags filistre er blinde for.

Saint-Simon var en søn af den store franske revolution, ved hvis udbrud han endnu ikke var tredive år gammel. Revolution var en sejr for tredjestand, dvs. den store, i produktion og handel *virksomme* masse af nationen, over de indtil da privilegerede *uproduktive* stænder, adel og gejstlighed. Men tredjestandens sejr havde snart vist sig at være en sejr udelukkende for en lille del af denne stand, at være erobringen af den politiske magt for det socialt privilegerede lag af den, det besiddende bourgeoisi. Og dette bourgeoisi havde udviklet sig stærkt allerede under revolutionen ved at spekulere i adelens og kirkens konfiskerede og siden *solgte* jordejendom, og ved hærleverandørernes bedrageri over for

nationen. Det var netop disse svindleres herredømme, som under direktoriet bragte Frankrig og revolutionen på undergangens rand og derved gav Napoleon påskud til hans statskup. Således antog i Saint-Simons hoved modsætningen mellem tredjestand og de privilegerede stænder form af modsætningen mellem "arbejdere" og "lediggængere". Lediggængere var ikke blot de gamle privilegerede, men også alle, som uden at deltage i produktion og handel levede af renter. Og "arbejderne" var ikke blot lønarbejderne, men også fabrikkerne, købmændene, bankierne. Det stod fast og var definitivt beseglet af revolutionen, at lediggængerne havde mistet evnen til åndelig ledelse og politisk herredømme. At de besiddelsesløse ikke besad denne evne, anså Saint-Simon for godtgjort af rædselsperiodens erfaringer. Men hvem skulle da styre og herske? Efter Saint-Simons mening videnskaben og industrien, holdt sammen ved et nyt religiøst bånd, der havde til formål at genoprette den enhed i de religiøse anskuelser, som var sprængt efter reformationen, en "ny kristendom", som nødvendigvis måtte være mystisk og strengt hierarkisk. Men videnskaben, det var de boglærde, og industrien, det var i første linje de aktive bourgeois, fabrikker, købmænd, bankierer. Disse bourgeois skulle rigtignok forvandles til en slags offentlige embedsmænd, samfundets tillidsmænd, men dog beholde en bydende og også

økonomisk begunstiget stilling over for arbejderne. Navnlig skulle bankiererne have til opgave at regulere den samlede samfundsmæssige produktion ved regulering af kreditten. – Denne opfattelse svarede ganske til en tid, hvor storindustrien og dermed modsætningen mellem *bourgeois*i og *proletariat* først var ved at opstå i Frankrig. Men hvad Saint-Simon særligt betoner er dette: det drejer sig for ham overalt og altid først og fremmest om “den talrigeste og fattigste classes” skæbne (*la classe la plus nombreuse et la plus pauvre*).

Saint-Simon opstiller allerede i sine Genferbreve den sætning, at “alle mennesker skal arbejde”. I det samme skrift véd han allerede, at rædelsperioden var de besiddelsesløse massers herredømme. “Se,” tilråber han dem, “hvad der er foregået i Frankrig i den tid, da jeres kammerater herskede der, de har skabt hungersnød”. At opfatte den franske revolution som en klassekamp, og det som en kamp ikke blot mellem adel og borgerskab, men mellem adel, borgerskab og *besiddelsesløse*, var imidlertid i 1802 en særdeles genial opdagelse. I 1816 erklærer han, at politikken er videnskaben om produktionen, og forudsiger, at politikken ganske vil gå op i økonomien. Selv om der heri kun ligger en spire til den erkendelse, at den økonomiske tilstand er grundlaget for de politiske institutioner, så tales der dog allerede her klart om at omskabe den politiske hersken over mennesker til en

forvaltning af ting og ledelse af produktionsprocesser, altså om den nylig med brask og bram udbasunerede “afskaffelse af staten”. Med samme overlegenhed over sine samtidige proklamerer han i 1814, umiddelbart efter de allieredes indtog i Paris, og endnu i 1815, under de “100 dage”, Frankrigs alliance med England og i anden række mellem begge og Tyskland som den eneste garanti for Europas heldige udvikling og fred. Der hører sandelig ligeså meget mod som historisk vidsyn til at tage til orde for en alliance mellem franskmændene fra 1815 og sejrherrene fra Waterloo.

Mens vi hos Saint-Simon opdager et genialt vidsyn, i kraft af hvilket næsten alle ikke strengt økonomiske tanker hos de senere socialister allerede ligger som kim hos ham, så finder vi hos Fourier en ægte fransk åndrig, men derfor ikke mindre dybtgående kritik af de bestående samfundsforhold. Fourier tager bourgeoisiet, dets begejstrede profeter fra før revolutionen og dets havesyge smigrere fra efter revolutionen på ordet. Han afslører ubarmhjertigt det materielle og moralske forfald i den borgerlige verden, han fremholder til sammenligning de tidligere oplysningsfilosoffers strålende løfter om det samfund, i hvilket kun fornuften ville komme til at råde, om den lyksaliggørende civilisation, om menneskets ubegrænsede evne til at fuldkommengøre sig, såvel som de samtidige bourgeois-ideologers rosenrøde

talemåder; han påviser, hvorledes der alle vegne til den klangfuldeste frase svarer den jammerligste virkelighed, og overdænger denne frases redningsløse fiasko med bidende spot. Fourier er ikke blot kritiker, hans evigt muntre natur gør ham til satiriker, og det til en af alle tiders største satirikere. Han skildrer ligeså mesterligt som morsomt den svindelspekulation, der blomstrede op med revolutionens nedgang, og den datidige franske handels almindelige kræmmeragtighed. Endnu mere mesterlig er hans kritik af den borgerlige orden af kønsforholdene og kvindens stilling i det borgerlige samfund. Han er den, der først udtaler, at graden af den kvindelige frigørelse i et givet samfund er den naturlige målestok for den almene frigørelse. Mest storartet er Fourier dog i sin opfattelse af samfundets historie. Han inddeler hele dens hidtidige forløb i fire udviklingstrin: vildskab, barbari, patriarkat og civilisation, idet den sidste falder sammen med det såkaldte borgerlige samfund, altså med den samfundsorden, der er opstået siden det 16. århundrede, og han påviser, "at den civiliserede orden hæver hver last, som barbariet udøver på en ligefrem måde, op til en sammensat, mangesidet, tvetydig, hyklerisk tilværelsesform", at civilisationen bevæger sig i "en ond cirkel", i modsigelser, som den stadig frembringer påny uden at kunne overvinde dem, således at den stedse opnår det modsatte af det, den vil opnå eller

foregiver at ville nå. Således at f.eks. *“fattigdommen under civilisationen udspringer af selve overfloden”*. Fourier omgås, som man ser, dialektikken med samme mesterskab som hans samtidige, Hegel. Med samme dialektik fremhæver han over for snakken om menneskets ubegrænsede evne til fuldkommengørelse, at ethvert historisk stadium har sin opadstigende linje, men også sin nedadgående, og han anvender også denne betragtningsmåde på hele menneskehedens fremtid. Ligesom Kant indfører jordens fremtidige undergang i naturvidenskaben, således indfører Fourier menneskehedens fremtidige undergang i historiebetraktningen.

Mens revolutionsorkanen i Frankrig fór henover landet, foregik der i England en mere stille, men derfor ikke mindre vældig omvæltning. Dampen og de nye værktøjsmaskiner forvandlede manufakturen til den moderne storindustri og revolutionerede dermed hele grundlaget for det borgerlige samfund. Manufakturtidens søvnige udviklingsgang forvandlede sig til en sand Sturm- und Drangperiode for produktionen. Med stadigt voksende hurtighed fuldbyrdedes samfundets deling i store kapitalister og besiddelsesløse proleterer, og mellem disse førte nu en ustabil masse af håndværkere og småhandlende i stedet for den tidligere stabile middelstand en vaklende tilværelse, som den mest fluktuerende del af befolkningen. Endnu var den nye

produktionsmåde først ved begyndelsen af sin opadstige linje; endnu var den normale, regelrette, under de daværende omstændigheder eneste mulige produktionsmåde. Men allerede dengang frembragte den skrigende sociale misforhold: sammenstuvning af en hjemløs befolkning i de sletteste boliger i de store byer – opløsning af alle nedarvede bånd: afstamning, den patriarkalske underordning, familien – overanstrengelse, især for kvinder og børn i forfærdende omfang – umådelig demoralisering af den arbejdende klasse, som pludselig blev kastet ud i ganske ny forhold, fra landet til byen, fra agerbruget til industrien, fra stabile til dagligt vekslende, usikre levevilkår. Da optrådte en 29-årig fabrikant som reformator, en mand, hvis karakter var af en næsten ophøjet barnlig enkelhed, en mand, der tillige som få var født til at lede mennesker. Robert Owen havde tilegnet sig de materialistiske oplysningsfilosofers lære, at menneskets karakter er et produkt dels af dets medfødte anlæg og dels af de forhold, der omgiver mennesket i hele dets levetid, især i dets udviklingsperiode. I den industrielle revolution så de fleste af hans standsfæller blot forvirring og kaos, det rette element for den, der vil fiske i rørt vande og berige sig i en fart. Han så deri en lejlighed til at bringe sin yndlingssætning i anvendelse og dermed orden i kaos. Han havde allerede i Manchester med held forsøgt det som

leder af en fabriks 500 arbejdere; fra 1800 til 1829 ledede han i samme retning det store bomuldsspinderi New Lanark i Skotland som direktør, blot med større frihed og med et resultat, der indbragte ham europæisk ry. En befolkning, der efterhånden voksede til 2500 personer og som oprindelig var sammensat af de mest blandede og for størstedelen stærkt demoraliserede elementer, forvandlede han til en fuldstændig mønsterkoloni, i hvilken drukkenskab, politi, dommere, processer, fattigforsorg og trang til velgørenhed var ukendte ting. Og det simpelthen derved at han gav folkene mere menneskeværdige kår og navnlig lod den opvoksende generation opdrage omhyggeligt. Han var børnehaverens opfinder og indførte dem for første gang her. Fra det andet leveår kom børnene i skole, hvor de befandt sig så godt, at de næppe var til at bringe hjem igen. Mens hans konkurrenter krævede 13 til 14 timers arbejde om dagen, blev der kun arbejdet 10½ time i New Lanark. Da en bomuldskrise tvang til stilstand i fire måneder, blev den fulde løn udbetalt til de lediggående arbejdere. Og samtidig havde foretagendet mere end fordoblet sin værdi og lige til det sidste afkastet rigeligt udbytte til ejerne.

Hermed var Owen imidlertid ikke tilfreds. Den tilværelse, han havde skaffet sine arbejdere, var i hans øjne endnu langt fra menneskeværdig; "folkene var mine

slaver” de forholdsvis gunstige kår, hvori han anbragte dem, var endnu langt fra at tillade en alsidig rationel udvikling af karakteren og forstanden, for ikke at tale om en fri livsudfoldelse. “Og dog producerede den arbejdende del af disse 2500 mennesker ligeså megen virkelig rigdom for samfundet, som en befolkning på 600.000 kunne frembringe næppe et halvt århundrede tidligere. Jeg spurgte mig selv: Hvad bliver der af forskellen mellem den af 2500 fortærede rigdom og den, som de 600.000 måtte have fortæret?” Svaret var klart. Den var blevet anvendt til at betale ejerne af foretagendet 5% renter af anlægskapitalen og desuden mere end 300.000 pund sterling i udbytte. Og hvad der gjaldt om New Lanark, gjaldt i endnu højere grad om alle Englands fabrikker. “Uden disse ny, af maskinerne skabte rigdomme, havde det ikke været muligt at gennemføre krigene til Napoleons fald og til de aristokratiske samfundsprincippers opretholdelse. Og dog var denne ny magt den arbejdende classes værk” [4] . Frugterne tilhørte derfor også den. De nye vældige produktivkræfter, som tidligere kun havde tjent til berigelse af de enkelte og til knægtelse af masserne, blev for Owen grundlaget for en social nydannelse og var bestemt til, som alles fælles ejendom, kun at arbejde for alles fælles velfærd.

På denne rent forretningsmæssige måde, så at sige som frugt af købmandsmæssig beregning opstod den

owenske kommunisme. Den samme karakter af at være indrettet på det praktiske har den helt igennem: således foreslog Owen i 1823 at afskaffe nøden i Irland ved hjælp af kommunistiske kolonier og vedlagde fuldstændige beregninger over anlægsomkostninger, årlige udgifter og forventede indtægter. Og i hans definitive fremtidsplan er den tekniske udarbejdelse af enkelthederne, indbefattet grundplan, snit og fugleperspektiv, gennemført med en sådan sagkundskab, at der – når man først har bifaldet den owenske metode til samfundreformerne – selv fra fagmandens standpunkt ikke er meget at indvende mod hans indretninger i detaljer.

Skridtet frem til kommunismen var vendepunktet i Owens liv. Sålange han blot optrådte som filantrop, havde han udelukkende høstet rigdom, bifald, ære og berømmelse. Han var den populæreste mand i Europa. Ikke blot hans standsfæller, også statsmænd og fyrster påhørte ham bifaldende. Men da han fremtrådte med sine kommunistiske teorier, vendte bladet sig. Der var tre store hindringer, som fremfor alt syntes ham at spærre vejen for social reform: privatejendommen, religionen og ægteskabets nuværende form. Han vidste, hvad der forestod ham, når han angreb dem: den almindelige bandlysning fra det officielle samfund, tabet af hele hans sociale position. Men han lod sig ikke afholde fra at angribe dem, og det gik, som han havde forudset.

Udstødt af det officielle samfund, tiet ihjel af pressen, forarmet ved fejlslagne kommunistiske forsøg i Arnerika, på hvilke han havde ofret hele sin formue, vendte han sig direkte til arbejderklassen og arbejdede i dens midte endnu i 30 år. Alle sociale bevægelser, alle virkelige fremskridt, som er blevet gennemført i England i arbejderens interesse, knytter sig til navnet Owen. Således gennemtvang han 1819 efter fem års anstrengelser den første lov om indskrænkning af kvinde- og børnearbejdet i fabrikkerne. Således præsiderede han ved den første kongres, på hvilken fagforeninger fra hele England forenede sig til en eneste stor fagforeningssammenslutning. Således indførte han som overgangsforholdsregel til den fuldstændigt kommunistiske ordning af samfundet på den ene side kooperativselskaberne (forbrugs- og produktionsforeninger), som siden i hvert fald har leveret det praktiske bevis for, at såvel købmanden som fabrikanten er personer, der udmærket kan undværes; på den anden side arbejdsbasarer, anstalter til udveksling af arbejdsprodukter ved hjælp af en slags arbejdspapirpenge, hvis enhed var arbejdstimen; foranstaltninger, der nødvendigvis måtte gå i stykker, men som fuldstændigt foregreb den langt senere proudhonske byttebank, men netop adskilte sig fra denne derved, at de ikke skulle være et universalmiddel mod alle sociale ondt, kun et

første skridt til en langt mere radikal omformning af samfundet.

Utopisternes synsmåde har længe behersket det nittende århundredes socialistiske forestillinger og behersker dem for en del endnu. De hyldedes endnu indtil for kort tid siden af alle franske og engelske socialister, og også den tidligere tyske kommunisme, indbefattet Weitlings, tilhørte den. Socialismen er for dem allesammen udtryk for den absolutte sandhed, fornuft og retfærdighed, og skal bare opdages for gennem sin egen kraft at erobre verden; eftersom den absolutte sandhed er uafhængig af tid og rum og menneskelig historisk udvikling, så er det en ren tilfældighed, hvor og hvornår den bliver opdaget. Ikke desto mindre er den absolutte sandhed, fornuft og retfærdighed forskellig hos enhver, der stifter skole; og da den særlige art af den absolutte sandhed, fornuft og retfærdighed hos hver enkelt igen er betinget af hans subjektive forstand, hans livsforhold, hans kundskabsmængde og logiske skoling, så er der i denne konflikt mellem absolutte sandheder ikke anden mulighed for løsning, end at de sliber sig af på hinanden. Deraf kunne der da ikke komme andet end en art eklektisk gennemsnits-socialisme således som den, der faktisk den dag i dag hersker i hovederne på de fleste socialistiske arbejdere i Frankrig og England, en blanding af de mindre anstødvækkende kritiske udgydelser, øko-

nomiske læresætninger og sociale fremtidsforestillinger hos de forskellige sektstiftere, som tillader yderst mangfoldige nuancer, en blanding der så meget lettere lader sig gennemføre, som de enkelte bestanddele i debattens strøm har fået afslebet bestemthedens skarpe hjørner ligesom runde småsten i en bæk. For at socialismen skulle blive en videnskab, måtte den først stilles på virkelighedens grund.

Kapitel 2

I mellemtiden var den nyere tyske filosofi opstået ved siden af og efter det 18. århundredes franske filosofi og havde fundet sin afslutning i Hegel. Dens største fortjeneste var genoptagelsen af dialektikken som den højeste form for tænkning. De gamle græske filosoffer var alle fødte, ægte dialektikere, og det mest universelle hoved blandt dem, Aristoteles, havde også allerede undersøgt de væsentligste former for dialektisk tænkning. Den nyere filosofi derimod var, selv om også dialektikken havde strålende repræsentanter inden for den (f.eks. Descartes og Spinoza), især under engelsk indflydelse mere og mere kørt fast i den såkaldte metafysiske tænkemåde, som også næsten fuldstændigt beherskede franskmændene i det 18. århundrede, i det mindste i deres specielt filosofiske arbejder. Uden for den egentlige filosofi var

de ligeledes i stand til at skabe mesterværker af dialektik; vi minder blot om “Rameaus nevø” af Diderot, og Rousseaus afhandling “Om oprindelsen til uligheden mellem menneskene”. – Vi angiver her kort det væsentligste i begge tænkemetoder.

Når vi underkaster naturen, menneskehistorien eller vor åndelige virksomhed en tænkende betragtning, så frembyder der sig først for os billedet af en uendelig sammenslyngning af forbindelser og vekselvirkninger, i hvilken intet forbliver, hvad, hvor og som det var, men hvor alt bevæger sig, forandrer sig, bliver til og forgår. Vi ser altså først helhedsbilledet, i hvilket enkelthederne endnu træder mere eller minder i baggrunden, vi agter mere på bevægelsen, overgangene og forbindelserne, end på *hvad* der bevæger sig, danner overgange og sammenhæng. Denne oprindelige, naive, men sagligt set rigtige opfattelse af verden er den gamle græske filosofis og er først klart udtalt af Heraklit: Alt er og er samtidig ikke, thi alt *flyder*, befinder sig i stadig forandring, i stadig opståen og undergang. Men så rigtigt denne opfattelse end gengiver den almene karakter af fænomenernes helhedsbillede, er den dog ikke tilstrækkelig til at forklare de enkeltheder, som dette helhedsbillede er sammensat af; og så længe vi ikke kender disse, er vi heller ikke klar over helhedsbilledet. For at erkende disse enkeltheder må vi tage dem ud af deres

naturlige eller historiske sammenhæng og undersøge dem hver for sig, med hensyn til deres beskaffenhed, deres særlige årsager og virkninger osv. Dette er først og fremmest naturvidenskabens og historieforskningens opgave; undersøgelsesgrene, som af gode grunde kun indtog en underordnet rang hos den klassiske tids grækere, eftersom disse først måtte slæbe materiale sammen til det. Først efter at det naturgivne og historiske stof til en vis grad er indsamlet, kan man tage fat på den kritiske sigtning og sammenligning, henholdsvis inddeling i klasser, grupper og arter. Spirerne til den eksakte naturforskning videreudvikles derfor først hos grækerne i den aleksandrinske periode [1] og senere, i middelalderen, af araberne; en virkelig naturvidenskab daterer sig imidlertid først fra anden halvdel af det 15. århundrede, og fra da af har den med stadigt voksende hastighed gjort fremskridt. Analysen af naturen i dens enkelte dele, sontringen af de forskellige naturprocesser og naturgenstande i bestemte klasser, undersøgelsen af de organiske legemers indre efter deres mangfoldige anatomiske udformninger, var grundbetingelsen for de kæmpeskridt, som de sidste fire hundrede år har bragt os af kendskab til naturen. Men den har tillige efterladt den sædvane hos os at opfatte naturtingene og naturprocesserne isoleret og uden for den store helheds-sammenhæng; altså ikke i deres bevægelse, men i deres

stilstand; ikke som væsentligt foranderlige, men som faste, bestående ting; ikke i deres liv, men i deres død. Og idet denne betragtningsmåde overførtes fra naturvidenskaben til filosofien, således som det skete gennem Bacon og Locke, skabte den de sidste århundreders specielle bornerthed, den metafysiske tænkemåde.

For metafysikeren er tingene og deres tankebilleder begreberne enkeltstående, faste, stive genstande, der er givet én gang for alle, og som skal betragtes den ene efter den anden og uden den anden. Han tænker i lutter uformidlede modsætninger; hans tale er ja, ja, nej, nej, hvad der er derudover, er af det onde. For ham må en ting enten eksistere eller ikke eksistere: en ting kan ligeså lidt samtidig være sig selv og en anden. Positivt og negativt udelukker absolut hinanden; årsag og virkning står ligeledes i stiv modsætning til hinanden. Denne tænkemåde forekommer os ved første øjekast yderst indlysende af den grund, at det er den såkaldte sunde menneskeforstands. Men den sunde menneskeforstand kan komme slemt op at køre, så snart den vover sig ud i forskningens vide verden, hvor respekabel en fyr den end er inden for sine fire vægges snævre område; og hvor berettiget, ja nødvendig den metafysiske betragtningsmåde end er på visse områder, alt efter genstandens natur, så støder den dog altid før eller siden på en skranke, uden for hvilken den bliver ensidig,

bornert, abstrakt og indvikler sig i uløselige modsigelser, fordi denne betragtningsmåde ser de enkelte ting, men glemmer deres sammenhæng, ser deres væren, men glemmer deres tilblivelse og undergang, ser deres hvile, men glemmer deres bevægelse; den ser ikke skoven for bare træer. Til hverdagsbrug ved vi f.eks. og kan med bestemthed sige, om et dyr eksisterer eller ikke; ved nærmere undersøgelse finder vi imidlertid, at dette ofte er en højst indviklet sag, hvilket juristerne meget godt ved, som forgæves har plaget sig med at finde en rationel grænse for, hvornår drabet af barnet i modernes liv er mord; og ligeså umuligt er det at fastslå dødsøjeblikket, idet fysiologien påviser, at døden ikke er en øjeblikkelig, pludselig begivenhed, men er en meget langvarig proces. På samme måde er ethvert organisk væsen i hvert enkelt øjeblik det samme og ikke det samme; i hvert øjeblik forarbejder det udefra tilførte stoffer og udskiller andre, i hvert enkelt øjeblik dør der celler i dets legeme og danner sig nye; ja, efter en kortere eller længere tids forløb er stoffet i dette legeme fuldstændig fornyet, erstattet med andre stofatomer, således at ethvert organiseret væsen stadig er det samme og dog et andet. Vi finder også ved nøjere betragtning, at de to poler i en modsætning, som positiv og negativ, i ligeså høj grad er uadskillelige fra hinanden som modsatte, og at de trods al modsætning gensidigt gennemtrænger hinanden; li-

geledes, at årsag og virkning er forestillinger, der kun har gyldighed som sådanne, når de anvendes på det enkelte tilfælde, men så snart vi betragter det enkelte tilfælde i dets almene sammenhæng med verden som et hele, går de sammen, opløser sig i opfattelsen af den universelle vekselvirkning, hvor årsager og virkninger til stadighed skifter plads, hvor det, der i eet øjeblik og på eet sted er virkning i et andet øjeblik og på et andet sted bliver årsag og omvendt.

Alle disse processer og tænkemetoder passer ikke ind i den metafysiske tænkings rammer. For dialektiken derimod, som væsentlig opfatter tingene og deres begrebsbilleder i deres sammenhæng, deres sammenkædning, deres bevægelse, deres tilblivelse og undergang, er processer som de ovennævnte ligeså mange bekræftelser på dens egen fremgangsmåde. Naturen er dialektikkens prøvesten, og vi må sige om den moderne naturvidenskab, at den har leveret et yderst rigt og dagligt voksende materiale til denne prøve og derigennem bevist, at det i naturen til syvende og sidst går dialektisk og ikke metafysisk til, at den ikke i een evindelighed løber rundt i een og samme ring, men gennemløber en virkelig historie. Her må først og fremmest nævnes Darwin, som gav den metafysiske naturopfattelse det vældigste stød ved sin påvisning af, at hele den nuværende organiske natur, planter og dyr og dermed også mennesket, er et produkt

af en udviklingsproces, der er gået for sig i millioner af år. Men da de naturforskere, der har lært at tænke dialektisk, indtil nu er lette at tælle, så giver denne konflikt mellem de opdagede resultater og den overleverede tænke-måde forklaringen på den grænseløse forvirring, som nu hersker i den teoretiske naturvidenskab og bringer såvel lærere som elever, forfattere såvel som læsere til fortvivlelse.

En eksakt fremstilling af verden som helhed, af dens og menneskehedens udvikling, og af denne udviklings genspejling i menneskenes hoveder kan altså kun blive bragt tilveje ad dialektisk vej, under stadig hensyntagen til den almene vekselvirkning mellem tilblivelse og undergang, mellem de frem- og tilbageskridende ændringer. Og i denne retning optrådte den nyere tyske filosofi da også straks. Kant begyndte sin løbebane med at opløse det stabile newtonske solsystem og dets – efter at den famøse første impuls engang var givet – evige varighed i en historisk proces: i solens og alle planeternes opståen af en roterende tågemasse. Samtidig drog han allerede den slutning at med denne opståen var ligeledes solsystemets fremtidige undergang nødvendigvis givet. Hans lære blev et halvt århundrede senere matematisk begrundet af Laplace, og endnu et halvt århundrede senere godtgjorde spektroskopet, at der i verdensrummet

fandtes sådanne glødende gasmasser på forskellige trin af fortætning.

Sin afslutning fandt den nyere tyske filosofi i Hegels system, hvori for første gang - og det er hans store fortjeneste – hele den ydre natur, den historiske og den åndelige verden bliver fremstillet som en proces, dvs. som værende i stadig bevægelse, forandring, omdannelse og udvikling, og hvor der tillige bliver gjort forsøg på at påvise den indre sammenhæng i denne bevægelse og udvikling. Udfra dette synspunkt tog menneskehedens historie sig ikke mere ud som et vildt virvar af meningsløse voldshandlinger, der alle er lige forkastelige for den nu modnede filosoffornufts domstol, og som man helst skal glemme så hurtigt som muligt, men var selve menneskehedens udviklingsproces, hvis gradvise trinfølge det nu blev tænkningens opgave at forfølge gennem alle omskiftelser, og hvis indre lovmæssighed igennem alle tilsyneladende tilfældigheder den skulle påvise.

At det hegelske system ikke løste den opgave, som det havde stillet sig er her ligegyldigt. Dets epokegørende fortjeneste var, at det havde stillet den. Det var netop en opgave, som ikke nogen enkeltperson nogensinde vil kunne løse. Skønt Hegel – ved siden af Saint-Simon - var det mest universelle hoved på sin tid, så var han dog begrænset for det første af det nødvendigvis

begrænsede omfang af sin egen viden og for det andet af sin epokes ligeledes både efter omfang og dybde begrænsede viden og anskuelser. Men dertil kom endnu noget tredje. Hegel var idealist, dvs. for ham var tankerne i hans hoved ikke de mere eller mindre abstrakte billeder af de virkelige ting og processer, men tingene og deres udvikling var omvendt for ham ikke andet end de virkeliggjorte billeder af "ideen", som på en eller anden måde eksisterede allerede før verden. Således var alt stillet på hovedet og den virkelige sammenhæng i verden fuldstændig vendt om. Og så rigtigt og genialt mange enkeltforbindelser end blev opfattet af Hegel, så måtte dog af de angivne grunde også meget i detaljerne tage sig sammenstykket, kunstlet, konstrueret, kort sagt bagvendt ud. Det hegelske system som sådant var et kolossalt misfoster – men også det sidste i sin art. Det led nemlig desuden af en indre uhelbredelig modsigelse: på den ene side havde det til væsentlig forudsætning den historiske betragtning, hvorefter den menneskelige historie er en udviklingsproces, der efter sin natur ikke kan finde sin intellektuelle afslutning ved opdagelsen af en såkaldt absolut sandhed; men på den anden side påstår det at være indbegrebet af netop denne absolutte sandhed. Et altomfattende, et for altid afsluttende system for erkendelsen af natur og historie strider mod den dialektiske tænknings grundsætninger; hvilket

imidlertid ingenlunde udelukker, men tværtimod indbefatter, at den systematiske erkendelse af den samlede ydre verden kan gøre kæmpefremskridt fra generation til generation.

Forståelsen af den hidtidige tyske idealismes fuldstændige bagvendthed førte nødvendigvis til materialismen, men vel at mærke ikke til det 18. århundredes rent metafysiske, udelukkende mekaniske materialisme. I modsætning til den naivt-revolutionære, ligefremme forkastelse af al tidligere historie betragter den moderne materialisme historien som menneskehedens udviklingsproces, hvis bevægelseslove det er dens opgave at opdage. I modsætning til den forestilling, der herskede både hos det 18. århundredes franskmænd og endnu hos Hegel, ifølge hvilken naturen bevæger sig i snævre kredsløb og stadig forbliver den samme helhed, med evige verdenslegemer, sådan som Newton havde lært, og med uforanderlige arter af organiske væsener, som Linné havde lært, sammenfatter den moderne materialisme naturvidenskabens nyere fremskridt, hvorefter naturen ligeledes har sin historie i tiden, himmellegemerne og de forskellige slags organismer, af hvilke de under gunstige omstændigheder bliver beboet, opstår og forgår, og kredsløbene antager, for så vidt de overhovedet lader sig bibeholde, uendelig mere storslåede dimensioner. I begge tilfælde er den i sit væsen dialek-

tisk og behøver ikke mere nogen filosofi oven over de andre videnskaber. Så snart der til hver enkelt videnskab stilles fordring om, at den skal blive klar over sin stilling i helhedssammenhængen mellem tingene og i vort kendskab til tingene, er enhver særlig videnskab om helhedssammenhængen overflødig. Hvad der da bliver tilbage som noget selvstændigt af hele den hidtidige filosofi, er læren om tænkningen og dens love – den formelle logik og dialektikken. Alt andet går op i den positive videnskab om natur og historie.

Men mens omsvinget i naturopfattelsen kun kunne fuldbyrdes i samme målestok, som forskningen leverede det tilsvarende positive erkendelsesstof, havde der allerede meget tidligere gjort sig historiske kendsgerninger gældende, som hidførte en afgørende vending for historieopfattelsen. 1831 havde det første arbejderoprør fundet sted i Lyon; 1838/42 nåede den første nationale arbejderbevægelse, den engelske chartistbevægelse, sit højdepunkt. Klassekampen mellem proletariat og bourgeoisie trådte i forgrunden i de mest fremskredne europæiske landes historie i samme målestok, som på den ene side storindustrien, på den anden bourgeoisiets nyerobrede herredømme udviklede sig dér. Den borgerlige økonomis lære om, at kapitalens og arbejdets interesser var identiske, om den almindelige harmoni og den almindelige folkevelstand som følge af den fri

konkurrence, blev stadig mere slående modbevist af kendsgerningerne. Alle disse ting var ikke mere til at afvise, lige så lidt som den franske og engelske socialisme, der var deres teoretiske, omend højst ufuldkomne udtryk. Men den gamle idealistiske historieopfattelse, som endnu ikke var fortrængt, kendte ikke til klassekampe, hvilende på materielle interesser, og overhovedet til materielle interesser; produktion ligesom alle økonomiske forhold forekom i den kun som biting, som underordnede elementer i "kulturhistorien".

De nye kendsgerninger gjorde det nødvendigt at underkaste hele den hidtidige historie en ny undersøgelse, og da viste det sig, at *al* hidtidig historie, med undtagelse af urtilstandene, var en klassekampenes historie, at disse indbyrdes kæmpende klasser i samfundet altid var skabt af produktions- og omsætningsforholdene, kort sagt af epokens *økonomiske* forhold: at altså samfundets økonomiske struktur til enhver tid danner det reale grundlag, udfra hvilket den samlede overbygning af retslige og politiske institutioner, såvel som af religiøse, filosofiske og øvrige forestillinger på ethvert historisk trin i sidste instans må forklares. Hegel havde befriet historieopfattelsen for metafysikken, han havde gjort den dialektisk - men hans opfattelse af historien var hovedsagelig idealistisk. Nu var idealismen fordrevet fra sit sidste tilflugtssted, fra historieopfattelsen; der var

skabt en materialistisk historieopfattelse, og vejen var fundet til at forklare menneskenes bevidsthed ud fra deres væren i stedet for som hidtil deres væren ud fra deres bevidsthed.

Herefter var socialismen nu ikke mere en tilfældig opdagelse af et eller andet genialt hoved, men det nødvendige resultat af kampen mellem to historisk opståede klasser, proletariatet og bourgeoisiet. Dens opgave var ikke mere at forfærdige et samfundssystem så fuldkomment som muligt, men at undersøge den historisk-økonomiske proces, af hvilken disse klasser og deres modsætninger nødvendigvis var udsprunget, og at udfinde midlerne til konfliktens løsning i de derved skabte økonomiske tilstande. Den hidtidige socialisme var imidlertid lige så uforenelig med denne materialistiske opfattelse som den franske materialismes naturopfattelse med dialektikken og den nyere naturvidenskab. Den hidtidige socialisme kritiserede ganske vist den bestående kapitalistiske produktionsmåde og dens følger, men kunne ikke forklare den og altså heller ikke magte den; den kunne blot forkaste den som dårlig. Jo heftigere den ivrede imod udbytningen af arbejderklassen, der er uadskilleligt forbundet med den kapitalistiske produktionsmåde, desto mindre var den i stand til tydeligt at angive, hvori denne udbytning bestod, og hvordan den var opstået. Det drejede sig imidlertid dels

om at fremstille den kapitalistiske produktionsmåde i dens historiske sammenhæng og dens nødvendighed for et bestemt historisk tidsafsnit, altså også dens nødvendige undergang, men dels også om at klarlægge dens indre karakter, der stadigvæk var skjult. Dette skete gennem afsløringen af *merværdien*. Det blev godtgjort, at tilegnelsen af ubetalt arbejde er grundformen for den kapitalistiske produktionsmåde og den udbytning af arbejderen, som denne bevirker; at kapitalisten, selv når han køber sin arbejders arbejdskraft til den fulde værdi, som den har som vare på varemarkedet, alligevel får mere værdi ud af den, end han har betalt for den; og at denne merværdi i sidste instans udgør den værdisum, der lader en stadig voksende kapitalmasse hobe sig op i den besiddende klasses hænder. Hermed var det forklaret, hvordan den kapitalistiske produktion bliver til, og hvordan kapitalen produceres.

Disse to store opdagelser: den materialistiske historieopfattelse og afsløringen af den kapitalistiske produktion's hemmelighed ved hjælp af merværdien skylder vi *Marx*. Med dem blev socialismen til en videnskab, som det nu først og fremmest drejer sig om at udarbejde videre i alle dens enkeltheder og forbindelser.

Kapitel 3

Den materialistiske opfattelse af historien går ud fra den sætning, at produktionen og næst efter produktionen udvekslingen af dens produkter er grundlaget for al samfundsorden; at fordelingen af produkterne og dermed den sociale inddeling i klasser eller stænder i ethvert samfund i historien retter sig efter, hvad og hvorledes der bliver produceret, og hvorledes det producerede udveksles. Efter denne opfattelse skal de endelige årsager til alle sociale forandringer og politiske omvæltninger ikke søges i menneskenes hoveder, i deres stadig større indsigt i den evige sandhed og retfærdighed, men i forandringer af produktions- og udvekslingsmåden; de skal søges ikke i den pågældende periodes *filosofi*, men i dens *økonomi*. Den vågnende indsigt, at de bestående samfundsindretninger er ufornuftige og uretfærdige, at “fornuft er blevet vanvid og velgerning en plage [1]”, er kun et tegn på, at der ganske stille er foregået forandringer i produktionsmetoderne og udvekslingsformerne, som den samfundsordning, der var afpasset efter tidligere økonomiske betingelser, ikke mere passer til. Dermed er samtidig sagt, at midlerne til at fjerne de opdagede misforhold ligeledes – i større eller mindre grad – må være til stede i selve de forandrede produktionsforhold. Disse midler skal ikke *opfindes* ud af

hovedet, de skal ved hjælp af hovedet *opdages* i de foreliggende materielle kendsgerninger i produktionen.

Hvordan forholder det sig nu ifølge dette med den moderne socialisme?

Den bestående samfundsordning – det er nu så nogenlunde almindeligt anerkendt – er blevet skabt af den nu herskende klasse, bourgeoisiet. Den for bourgeoisiet ejendommelige produktionsmåde, som efter Marx betegnes med navnet kapitalistisk produktionsmåde, var uforenelig med den feudale ordnings lokale privilegier og standsprivilegier og også med dens gensidige personlige bånd; bourgeoisiet sønder slog den feudale ordning og skabte på dens ruiner den borgerlige samfundsforfatning med dens fri konkurrence, bevægelsesfrihed, ligeberettigelse for varebesidderne, og hvad nu de borgerlige herligheder allesammen hedder. Den kapitalistiske produktionsmåde kunne nu udfolde sig frit. De under bourgeoisiets ledelse udarbejdede produktionsforhold udviklede sig, efter at dampen og de nye værktøjsmaskiner havde forvandlet den gamle manufaktur til storindustri, med hidtil uhørt hurtighed og i hidtil uhørt målestok. Men ligesom manufakturen og det under dens indflydelse videreudviklede håndværk i sin tid kom i konflikt med lavsvæsenets feudale lænker, således kommer storindustrien i sin fuldstændi-

gere udformning i konflikt med de skranker, indenfor hvilke den kapitalistiske produktionsmåde holder den indespærret. De ny produktionskræfter er allerede vokset den borgerlige form for deres udnyttelse over hovedet; og denne konflikt mellem produktivkræfter og produktionsmåde er ikke en konflikt, der er opstået i menneskenes hoveder, som f.eks. konflikten mellem den menneskelige arvesynd og den guddommelige retfærdighed, men den eksisterer i kendsgerningerne, objektivt, udenfor os, endog uafhængigt af de menneskers villen og færden, som har fremkaldt den. Den moderne socialisme er ikke andet end tankerefleksen af denne faktiske konflikt, dens ideelle genspejling i hovederne, først og fremmest på den klasse, som direkte lider under den, arbejderklassen.

Hvori består nu denne konflikt?

Før den kapitalistiske produktion, altså i middelalderen, herskede der alle vegne småbedrifter, der hvilede på arbejderens privatbesiddelse af deres produktionsmidler: de små, fri eller livegne bønders agerbrug, håndværket i byerne. Arbejdsmidlerne – jord, landbrugsredskaber, værksted, håndværktøj – var den enkeltes arbejdsmidler, kun beregnet for enkeltmands brug, derfor nødvendigvis små, dværgagtige, begrænsede. Men de tilhørte netop derfor også i reglen producenten selv.

At koncentrere og udvide disse splittede og snævre produktionsmidler, at forvandle dem til nutidens mægtigt virkende løftestang i produktionen var netop den historiske rolle, som den kapitalistiske produktionsmåde og dens bærer, bourgeoisiet, havde. Hvorledes bourgeoisiet siden det 15. århundrede historisk har gennemført dette gennem de tre trin: simpel kooperation, manufaktur og storindustri, har Marx udførligt skildret i fjerde afsnit af "Kapitalen". Men bourgeoisiet kunne, som det ligeledes påvises dér, ikke forvandle disse begrænsede produktionsmidler til vældige produktionskræfter uden at forvandle dem fra den enkeltes produktionsmidler til *samfundsmæssige* produktionsmidler, der kun var anvendelige for en *samlet mængde mennesker*. I stedet for spinderokken, håndvæven og smedehammeren trådte spindemaskinen, den mekaniske vævestol og damphammeren; i stedet for enkeltmandsværkstedet, fabrikken, der krævede hundreders og tusinders samarbejde. Og på samme måde som produktionsmidlerne forvandlede selve produktionen fra en række enkelt-handlinger til en række samfundsmæssige handlinger, og produkterne fra enkeltmands produkter til samfundsmæssige produkter. Garnet, stoffet og metalvarerne, som nu kom fra fabrikken, var et fælles-produkt, frembragt af mange arbejdere, hvis hænder det måtte

passere efter tur, før det blev færdigt. Ingen enkelt af dem kunne sige: Det har *jeg* lavet, det er *mit* produkt.

Hvor imidlertid den spontane, planløst og gradvist opståede arbejdsdeling inden for samfundet er produktionens grundform, påtrykker den produkterne form af *varer*, hvis gensidige udveksling, køb og salg sætter de enkelte producenter i stand til at tilfredsstille deres mangeartede behov. Og dette var tilfældet i middelalderen. Bonden solgte f.eks. landbrugsprodukter til håndværkeren og købte til gengæld dennes håndværksprodukter. Den ny produktionsmåde skød sig nu ind i dette samfund af enkeltproducenter, vareproducenter. Midt i den spontane, *planløse* arbejdsdeling, som herskede i hele samfundet, stillede den *planmæssige* arbejdsdeling, således som den var organiseret i den enkelte fabrik; ved siden af _enkelt_produktionen optrådte den *samfundsmæssige* produktion. Begges produkter blev solgt på det samme marked, altså til i det mindste tilnærmelsesvis samme priser. Men den planmæssige organisation var mægtigere end den spontane arbejdsdeling; de samfundsmæssigt arbejdende fabriker fremstillede deres produkter billigere end de enkeltstående småproducenter. Enkeltproduktionen bukkede under på det ene område efter det andet, den samfundsmæssige produktion revolutionerede hele den gamle produktionsmåde. Men dens revolutionære karakter blev i så

ringe grad erkendt, at den tværtimod blev indført som middel til højnelse og fremme af vareproduktionen. Den fremstod i direkte tilknytning til bestemte allerede forhåndenværende løftestænger i vareproduktionen og vareudvekslingen: købmandskapital, håndværk, lønarbejde. Idet den selv optrådte som en ny form for vareproduktion, bibeholdt tilegnelsesformerne under vareproduktionen også deres fulde gyldighed for den.

Under vareproduktionen, som den havde udviklet sig i middelalderen, kunne der slet ikke opstå spørgsmål om, hvem arbejdsresultatet skulle tilhøre. Den enkelte producent havde i reglen fremstillet det ved hjælp af egne arbejdsmidler og med eget eller familiens håndarbejde, af råstoffer, der tilhørte ham og ofte var frembragt af ham selv. Han behøvede slet ikke først at tilegne sig det, det tilhørte ham ganske af sig selv. Ejendomsretten til produktet hvilede altså *på eget arbejde*. Selv hvor der blev benyttet fremmed hjælp, var denne i reglen af underordnet betydning og fik ofte ved siden af lønnen også anden godtgørelse: lavstidens lærling og svend arbejdede mindre for kostens og lønnens skyld end for selv at blive uddannede til mestre. Da kom koncentrationen af produktionsmidlerne i store værksteder og manufakturer, deres forvandling til faktisk samfundsmæssige produktionsmidler. Men de samfundsmæssige produktionsmidler og produkter blev behandlet, som

om de nu som tidligere var enkeltes produktionsmidler og produkter. Mens arbejdsmidlernes ejer hidtil havde tilegnet sig produktet, fordi det i reglen var hans eget produkt og fremmed arbejdshjælp var undtagelsen, så fortsatte nu besidderen af arbejdsmidlerne med at tilegne sig produktet, skønt det ikke mere var *hans* produkt, men udelukkende et produkt af *fremmed* arbejde. Således blev altså de nu samfundsmæssigt frembragte produkter ikke tilegnet af dem, som virkelig havde sat produktionsmidlerne i bevægelse og virkelig havde frembragt produkterne, men af *kapitalisten*. Produktionsmidlerne og produktionen er ifølge deres væsen blevet samfundsmæssige. Men de bliver underkastet en tilegnelsesform, som har de enkeltes privatproduktion til forudsætning, hvor altså enhver ejer sit eget produkt og bringer det på markedet. Produktionsmåden underkastes denne tilegnelsesform, skønt den ophæver forudsætningen for den [2] . I denne modsigelse, som giver den ny produktionsmåde dens kapitalistiske karakter, *ligger allerede spiren til hele nutidens kollision*. Jo mere den ny produktionsmåde slog igennem på alle afgørende produktionsfelter og i alle økonomisk afgørende lande og dermed fortrængte enkeltproduktionen til ubetydelige rester, *desto grellere måtte også den kapitalistiske tilegnelses uforenelighed med den samfundsmæssige produktion komme for dagen*.

De første kapitalister forefandt, som sagt, allerede lønarbejdets form, men lønarbejde som undtagelse, som bibeskæftigelse, som nødhjælp, som midlertidighed. Landarbejderen, der fra tid til anden arbejdede for dagløn, havde sit eget lille stykke jord, som han til nød kunne leve af, når han ikke havde andet. Lavsordningen sørgede for, at svenden af i dag blev mester af i morgen. Men så snart produktionsmidlerne forvandlede sig til at være samfundsmæssige og blev koncentreret i hænderne på kapitalister, forandrede dette sig. De små enkeltproducenters produktionsmiddel såvel som deres produkt blev mere og mere værdiløst; der blev ikke anden udvej for dem end at gå på lønarbejde hos kapitalisten. Lønarbejdet, der tidligere var undtagelse og nødhjælp, blev regel og hele produktionens grundform; tidligere var det bibeskæftigelse, nu blev det arbejderens eneste virksomhed. Den midlertidige lønarbejder blev forvandlet til livsvarig. Desuden blev mængden af livsvarige lønarbejdere kolossalt forøget ved den feudale ordnings samtidige sammenbrud, opløsningen af lensherrernes følge, bøndernes fordrivelse fra deres gårde osv. Skillelinjen var trukket klart op mellem på den ene side produktionsmidlerne, der var koncentreret i kapitalisternes hænder, og på den anden side producenten, som var reduceret til ikke at besidde andet end sin arbejdskraft. *Modsigelsen mellem samfundsmæssig*

produktion og kapitalistisk tilegnelse træder frem som modsætning mellem proletariat og bourgeoisi.

Vi så, at kapitalistiske produktionsmåde skød sig ind i et samfund af vareproducenter, enkeltproducenter, hvis samfundsmæssige forbindelse blev bragt tilveje gennem udveksling af produkter. Men ethvert samfund, der hviler på vareproduktion, har det ejendommelige ved sig, at producenterne har mistet herredømmet over deres egne samfundsmæssige forbindelser. Hver for sig producerer med de produktionsmidler, han tilfældigvis besidder, og for sit eget særlige byttebehov. Ingen ved noget om, hvor meget der kommer på markedet af hans vare, hvor meget der overhovedet bliver brugt af den, ingen ved, om hans enkeltprodukt forefinder et virkeligt behov, om han vil være i stand til at få sine omkostninger dækket, eller om han overhovedet vil kunne sælge. Der hersker anarki i den samfundsmæssige produktion. Men vareproduktionen har, som enhver anden produktionsform, sine ejendommelige, indre love, som er uadskilleligt knyttet til den, og disse love gør sig gældende trods dette anarki, i det og ved hjælp af det. De fremtræder i den eneste form for samfundsmæssig forbindelse, der vedbliver at bestå, i udvekslingen, og gør sig gældende over for de enkelte producenter som konkurrencens tvangslove. De er altså i begyndelsen ukendte for producenterne selv og opdages først af disse

lidt efter lidt gennem langvarig erfaring. De gør sig altså gældende uden producenterne og mod producenterne, som blindtvirkende naturlove for deres produktionsform. Produktet behersker producenterne.

I det middelalderlige samfund, især i de første århundreder, var produktionen hovedsagelig indstillet på selvforbruget. Den dækkede overvejende kun producentens og hans families behov. Hvor der bestod personlige afhængighedsforhold, som på landet, bidrog den også til at dække feudalherrens behov. Nogen omsætning fandt altså ikke sted dengang, produkterne antog derfor heller ikke karakter af varer. Bondens familie producerede næsten alt, hvad den behøvede, redskaber og klæder såvel som levnedsmidler. Først da den kom så vidt, at den kunne producere et overskud udover, hvad den selv havde brug for, og hvad den skyldte feudalherren i naturalafgifter, først da producerede den også varer; dette overskud, kastet ind i den samfundsmæssige udveksling, udbudt til salg, blev det, man kalder varer. Ganske vist måtte byernes håndværkere allerede straks fra begyndelsen producere for markedet. Men også de producerede selv størstedelen af deres eget forbrug; de havde haver og små marker, de sendte deres kvæg ind i byskoven, der desuden leverede dem gavntræ og brænde; kvinderne spandt hør, uld osv. Vareproduktionen, produktionen med salg til formål, var først ved at opstå.

Derfor begrænset udveksling, begrænset marked, stabil produktionsmåde, lokal afsluttethed udadtil og lokalt sammenhold indadtil: landsbyfællesskabet på landet, lavet i byen.

Men med vareproduktionens udvidelse og navnlig med den kapitalistiske produktionsmådes fremkomst trådte også lovene for vareproduktionen, der indtil da havde ligget i slummer, mere åbent og mægtigt i virksomhed. De gamle forbindelser blev løsnet, de gamle begrænsede skranker gennembrudt, producenterne mere og mere forvandlet til uafhængige, isolerede vareproducenter. Anarkiet i den samfundsmæssige produktion kom for dagen og blev mere og mere udpræget. Det vigtigste redskab, hvormed den kapitalistiske produktionsmåde øgede dette anarki i den samfundsmæssige produktion, var imidlertid det stik modsatte af anarki: den stigende organisation af produktionen som samfundsmæssig produktion i hvert enkelt produktionsforetagende. Med denne løftestang gjorde den ende på den gamle, fredelige stabilitet. Hvor den blev indført i en industri-gren, tålte den ingen ældre driftsmetode ved siden af sig. Hvor den bemægtigede sig håndværket, tilintetgjorde den det gamle håndværk. Arbejdsområdet blev en kampplads. De store geografiske opdagelser og de derpå følgende kolonisationer mangedoblede afsætningsmarkedet og fremskyndede håndværkets forvandling

til manufaktur. Ikke blot udbrød kampen mellem de enkelte lokalproducenter; de lokale kampe voksede til nationale, til det 17. og 18. århundredes handelskrige. Storindustrien og skabelsen af verdensmarkedet har endelig gjort kampen universel og samtidig givet den en uhørt heftighed. I kampen mellem enkelte kapitalister såvel som mellem hele industrier og lande afgøres eksistensspørgsmålet af, om de besidder gunstige naturgivne eller kunstigt skabte produktionsbetingelser. Den, der bukker under, ryddes skånselsløst af vejen. Det er den darwinske kamp for enkelttilværelsen, overført fra naturen til samfundet med potenseret heftighed. Dyrenes naturtilstand synes at være som højdepunktet for den menneskelige udvikling. Modsigelsen mellem samfundsmæssig produktion og kapitalistisk tilegnelse fremtræder nu som *modsatning mellem produktionens organisation i den enkelte fabrik og produktionens anarki i samfundet som helhed*.

Den kapitalistiske produktionsmåde bevæger sig i disse to fremtrædelsesformer af den modsigelse, som den rummer fra sin oprindelse, heri beskriver den hin "onde cirkel", som den ikke kan finde udvej af, og som allerede Fourier havde opdaget. Hvad Fourier imidlertid ikke kunne se på sin tid, er, at denne cirkel efterhånden bliver snævrere, at bevægelsen rettere sagt er en spiral og ligesom planetbevægelsen må nå sin afslutning ved

at støde sammen med centrum. Det er det samfundsmæssige produktionsanarkis drivende kraft, som mere og mere forvandler det store flertal af menneskene til proletarer, og det er atter proletarmasserne, som til sidst vil gøre ende på produktionsanarkiet. Det er det sociale produktionsanarkis drivende kraft, som gør muligheden for ubegrænset forbedring af maskinerne i storindustrien til et tvangsbud for hver enkelt industrikapitalist, som nødsages til at forbedre sine maskiner mere og mere, hvis han ikke vil bukke under. Men forbedring af maskinerne betyder overflødiggørelse af menneskearbejde. Når indførelse og forøgelse af maskinerne betyder, at millioner af håndværkere bliver fortrængt af nogle få maskinarbejdere, så betyder forbedring af maskinerne, at flere og flere maskinarbejdere selv bliver fortrængt og i sidste instans, at der frembringes et antal disponible lønarbejdere, der overskrider kapitalens gennemsnitlige beskæftigelsesbehov, en fuldstændig industriel reservearmé, som jeg allerede i 1845 [3] kaldte den, disponibel for de tider, hvor industrien arbejder under højtryk, kastet på gaden af det sammenbrud, der nødvendigvis følger efter, og til alle tider en blyvægt om benene på arbejderklassen i dens eksistenskamp mod kapitalen, en regulator til at holde arbejdslønnen nede på det lave niveau, som passer for kapitalistens behov. Således går det til, at maskiner-

ne, for at bruge Marx' ord, bliver kapitalens kraftigste krigsredskab mod arbejderklassen, at arbejdsmidlerne til stadighed slår eksistensmidlerne ud af hånden på arbejderen, at arbejderens eget produkt forvandler sig til et redskab til undertrykkelse af arbejderen. Således går det til, at økonomisering med arbejdsmidlerne på forhånd samtidig bliver den mest hensynsløse bortødslen af arbejdskraft og rovdrift med arbejdsfunktionens normale forudsætninger; at maskinerne, det vældigste middel til arbejdstidens forkortelse, slår om til at blive det ufejlbarligste middel til at forvandle al arbejderens og hans families levetid til disponibel arbejdstid til udnyttelse af kapitalen; således går det til, at den enes overbebyrdelse med arbejde bliver forudsætningen for den andens arbejdsløshed, og at storindustrien, som jager hele kloden rundt efter nye forbrugere, hjemme indskrænker massernes forbrug til et sulteminimum og således undergraver sit eget indre marked. "Den lov, som til stadighed holder den relative overbefolkning eller industrielle reservearmé i ligevægt med kapitalakkumulationens omfang og energi, smeder arbejderen fastere til kapitalen end Hefaistos' kile holdt Prometheus til klippen. Den betinger en akkumulation af elendighed, som svarer til akkumulationen af kapital. Akkumulationen af rigdom på den ene pol er altså samtidig akkumulation af elendighed, arbejdskval, slaveri,

uvidenhed, bestialisering og moralsk nedværdigelse på den modsatte pol, dvs. på den klasses side, som *producerer sit eget produkt i form af kapital*". (Marx: **Das Kapital**, s. 671). Og at vente en anden fordeling af produkterne af den kapitalistiske produktionsmåde, ville være det samme som at forlange, at et batteris elektroder skulle lade være med at sønderdele vandet, så længe de står i forbindelse med batteriet, og ikke udvikle ilt ved den positive pol og brint ved den negative.

Vi har set, hvordan de moderne maskiners evne til stadig at forbedres – der drives til det yderste – gennem samfundets produktionsanarki forvandler sig til et tvangsbud for den enkelte industrikapitalist, der er nødt til stadig at forbedre sine maskiner, stadig at forøge deres produktionskraft. En reel mulighed for at udvide sit produktionsområde forvandler sig til et tilsvarende tvangsbud for ham. Storindustriens enorme udvidelseskraft, mod hvilken luftarternes er den rene børneleg, fremtræder nu for vore øjne som et kvalitativt og kvantitativt udvidelses_behov_, som spotter ethvert modtryk. Modtrykket skabes af forbruget, afsætningen, markederne for storindustriens produkter. Men markedernes udvidelsesevne, ekstensiv såvel som intensiv beherskes først og fremmest af ganske andre love, der virker langt mindre energisk. Markedernes udvidelse kan ikke holde trit med produktionens udvi-

delse. Sammenstødet bliver uundgåeligt, og da det ikke kan bringe nogen løsning, så længe det ikke sprænger den kapitalistiske produktionsmåde selv, bliver det periodisk. Den kapitalistiske produktion frembringer en ny “ond cirkel”.

Siden 1825, da den første almindelige krise brød ud, går hele den industrielle og kommercielle verden, produktionen og udvekslingen hos samtlige civiliserede folk og deres mere eller mindre barbariske vedhæng faktisk i ulave så nogenlunde hvert tiende år. Samkvemmet går i stå, markederne er overfyldte, produkterne ligger i lagre, der er ligeså mægtige som uafsættelige, de kontante penge bliver usynlige, kreditten forsvinder, fabrikkerne står stille, de arbejdende masser lider under mangel på livsfornødenheder, fordi de har produceret for mange livsfornødenheder, bankerot følger på bankerot, tvangsauktion på tvangsauktion. År efter år varer standsningen, produktivkræfter og produkter spildes og ødelægges i massevis, indtil de ophobede varemasser endelig under større eller mindre værdiforringelse svinde ind, indtil produktion og salg efterhånden kommer i gang igen. Lidt efter lidt fremskyndes gangen, slår over i trav, det industrielle trav slår over i galop, og dette øges yderligere til et fuldstændigt industrielt, kommercielt, kreditmæssigt og spekulativt forhindringsløbs tøjlesløse ridt, for endelig efter de mest halsbrækkende spring

igen at ende i – sammenbruddets grøft. Og således om og om igen. Det har vi oplevet hele fem gange siden 1825, og vi oplever det for øjeblikket (1877) for sjette gang. Og disse krisers karakter er så skarpt udpræget, at Fourier ramte dem allesammen, da han betegnede den første som: *crise pléthorique*, krise på grund af overflod.

I kriserne kommer modsigelsen mellem samfundsmæssig produktion og kapitalistisk tilegnelse til voldsomt udbrud. Vareomløbet er for en tid tilintetgjort: cirkulationsmidlet, pengene, bliver en hindring for cirkulationen; alle love for vareproduktion og varecirkulation bliver vendt på hovedet. Det økonomiske sammenstød har nået sit højdepunkt: *produktionsmåden gør oprør mod udvekslingsmåden*.

Den kendsgerning, at produktionens samfundsmæssige organisering i fabrikken har udviklet sig til det punkt, hvor den er blevet uforenelig med det produktionsanarki, der består ved siden af og over den i samfundet – denne kendsgerning bliver håndgribelig for kapitalisterne selv gennem den voldsomme kapitalkoncentration, som fuldbyrder sig under kriserne, idet mange store og endnu flere små kapitalister bliver ruineret. Hele den kapitalistiske produktionsmådes mekanisme svigter under trykket af de produktivkræfter, som den selv har frembragt. Den kan ikke mere forvandle hele denne

masse af produktivmidler til kapital: de ligger brak, og netop derfor må også den industrielle reservearmé ligge brak. Der er overflod af produktionsmidler, livsfornødenheder, disponible arbejdere, alle produktionens og den almindelige rigdoms elementer. Men “overfloden bliver nødens og mangelens kilde” (Fourier), fordi det netop er den, som forhindrer produktionsmidlernes og livsfornødenhedernes forvandling til kapital. Thi i det kapitalistiske samfund kan produktionsmidlerne kun træde i virksomhed, hvis de først er blevet forvandlet til kapital, til midler til udbytning af menneskelig arbejdskraft. Nødvendigheden af, at produktionsmidler og livsfornødenheder forvandles til kapital står som et spøgelse mellem dem og arbejderne. Den alene forhindrer, at de saglige og personlige kræfter i produktionen forenes; den alene forbyder produktionsmidlerne at fungere, arbejderne at arbejde og leve. Herved afsløres altså på den ene side den kapitalistiske produktionsmådes egen uduelighed til videre forvaltning af disse produktivkræfter. På den anden side stræber disse produktivkræfter selv med stigende kraft efter at ophæve denne modsigelse, efter at blive frigjort fra at være kapital, efter *faktisk anerkendelse af deres karakter af samfundsmæssige produktivkræfter*.

Det er de vældigt voksende produktivkræfters modtryk mod deres kapitalkarakter, denne stigende tvang til

at anerkende deres samfundsmæssige natur, som mere og mere tvinger kapitalistklassen selv til at behandle dem som samfundsmæssige produktivkræfter, for så vidt dette overhovedet er muligt indenfor kapitalforholdet. Både den industrielle højtryksperiode med dens ubegrænsede kreditopsvulmen og selve krakket ved store kapitalistiske foretagenders sammenbrud fører hen mod den form for mere samfundsmæssig drift af større masser af produktionsmidler, som vi møder i de forskellige arter af aktieselskaber. Mange af disse produktions- og samfærdselsmidler er på forhånd så kolossale, at de, som f.eks. jernbanerne, udelukker enhver anden form for kapitalistisk udbytning. På et vist udviklingstrin slår heller ikke denne form mere til; de indenlandske storproducenter i en og samme industrigren slutter sig sammen i en "trust", en sammenslutning, der har til formål at regulere produktionen; de bestemmer hvor meget der i alt skal produceres, fordeler det mellem sig og fremtvinger således den på forhånd fastsatte salgspris. Da imidlertid sådanne truster for det meste går op i limningen, så snart der indtræder dårlige tider, ansporer de netop derved til en endnu mere koncentreret samfundsmæssig drift: hele industrigrenen forvandler sig til et eneste stort aktieselskab, og dette ene selskabs indenlandske monopol indtager den indenlandske konkurrences plads; således skete det allerede 1890 med

den engelske alkaliproduktion, som nu, efter sammen-
smeltningen af samtlige 48 store fabriker, bliver drevet
som et eneste selskab, der ledes som en helhed og har en
kapital på 120 millioner mark.

I trusterne slår den fri konkurrence over i monopo-
let: det kapitalistiske samfunds planløse produktion
kapitulerer over for det frembrydende socialistiske sam-
funds planmæssige produktion. Foreløbig imidlertid
kun til gavn og glæde for kapitalisterne. Men her bliver
udbytningen så håndgribelig, at den må bryde sammen.
Intet folk ville finde sig i en produktion, der blev ledet af
truster, i en så utilsløret udbytning af hele befolkningen
gennem en lille bande kuponklippere.

På den ene eller den anden måde, med eller uden
trust, bliver staten, det kapitalistiske samfunds officielle
repræsentant, til sidst nødt til at overtage ledelsen af
produktionen [4] . Ved de store samfærdselsforetagen-
der: post, telegraf og jernbane, kommer det først frem,
at overgangen til statsejendom er nødvendig.

Mens kriserne godtgjorde bourgeoisiets udulighed til
videre forvaltning af de moderne produktivkræfter,
så viser omdannelsen af de store produktions- og sam-
færdselsforetagender til aktieselskaber, truster og statse-
jendom, at bourgeoisiet kan undværes på dette punkt.
Alle kapitalisternes samfundsmæssige funktioner bliver

nu udført af lønnede funktionærer. Kapitalisten har ikke mere nogen anden samfundsmæssig virksomhed end at indkassere fortjenesten, klippe kuponer og spille på børsen, hvor de forskellige kapitalister indbyrdes fratager hinanden kapitalen. Har den kapitalistiske produktionsmåde i begyndelsen fortrængt arbejderne, så fortrænger den nu kapitalisterne og forviser dem, akkurat ligesom tidligere arbejderne, til den overflødige befolkning, omend ikke straks til den industrielle reservearmé.

Hverken forvandlingen til aktieselskaber og truster eller til statsejendom ophæver imidlertid produktivkræfternes kapitalkarakter. Ved aktieselskaberne og trusterne er dette åbenbart. Og den moderne stat er igen ikke andet end den organisation, som det borgerlige samfund giver sig selv for at opretholde de almene ydre forudsætninger for den kapitalistiske produktionsmåde mod overgreb såvel fra arbejderne side som fra enkelte kapitalisters. Den moderne stat, hvilken form den end har, er hovedsagelig en kapitalistisk maskine, kapitalisternes stat, den ideelle overkapitalist. Jo flere produktivkræfter, der går over i dens besiddelse, desto mere bliver den virkelig overkapitalist, desto flere statsborgere udbytter den. Arbejderne bliver ved med at være lønarbejdere, proletarer. Kapitalforholdet ophæves ikke, det bliver tværtimod sat på spidsen. Men på spidsen slår det om.

Statsbesiddelsen af produktivkræfterne er ikke konflikts løsning, men den indebærer i sig det formelle middel, nøglen til løsningen.

Denne løsning kan kun blive, at de moderne produktivkræfters samfundsmæssige natur faktisk bliver anerkendt, at altså produktions-, tilegnelses- og udvekslingsmåden bliver bragt i samklang med produktionsmidlernes samfundsmæssige karakter. Og dette kan kun ske på den måde, at samfundet åbent og uden omveje tager de produktivkræfter i besiddelse, der er vokset fra enhver anden ledelse end samfundets. Dermed bliver da produktionsmidlerne og produkternes samfundsmæssige karakter, der i øjeblikket vender sig mod producenterne selv, og som periodisk gennembryder produktions- og udvekslingsmåden og kun gør sig gældende voldsomt og ødelæggende som blindtvirkende naturlov, med fuld bevisthed gjort gældende af producenterne og forvandler sig fra en årsag til forstyrrelser og periodiske sammenbrud til den mægtigste løftestang for selve produktionen.

De drivende kræfter i samfundet virker på akkurat samme måde som naturkræfterne: blindt, voldsomt og ødelæggende, så længe vi ikke har erkendt dem og ikke regner med dem. Har vi imidlertid først erkendt dem, lært deres virksomhed, deres retninger og deres virknin-

ger at kende, så afhænger det kun af os, hvornår vi mere og mere underkaster dem vor vilje og når vore mål ved hjælp af dem. Og i særlig grad gælder dette om nutidens vældige produktivkræfter. Sålænge vi hårdnakket vægrer os ved at forstå deres natur og karakter – og den kapitalistiske produktionsmåde og dens forsvarere prøver faktisk at forpurre denne forståelse – sålænge vil disse kræfter udfoldes uafhængigt af os, mod os, sålænge behersker de os, sådan som vi udførligt har fremstillet det. Men er deres natur først én gang begrebet, kan de i hænderne på de forenede producenter forvandles fra dæmoniske herskere til lydige tjenere. Det er forskellen mellem elektricitetens ødelæggende voldsomhed i uvejrslynet og telegrafens og belysets bundne elektricitet; forskellen mellem ildebranden og ilden taget i menneskets tjeneste. Ved denne behandling træder en samfunds- og planmæssig regulering af produktionen efter helhedens og hver enkelts behov i stedet for det samfundsmæssige produktionsanarki. Dermed bliver den kapitalistiske tilegnelsesmåde, under hvilken produktet først underkuer producenten og dernæst udbytteren, erstattet af den tilegnelsesmåde af produkterne, som er begrundet i selve de moderne produktionsmidlers natur: på den ene side direkte social tilegnelse som middel til opretholdelse og udvidelse af produktionen,

på den anden side direkte individuel tilegnelse som middel til at leve og nyde.

Idet den kapitalistiske produktionsmåde mere og mere forvandler befolkningens store flertal til proletarer, skaber den selv den magt, som er tvunget til at fuldbyrde denne omvæltning, da de ellers må gå under. Idet den mere og mere tvinger til at forvandle de store samfundsmæssige produktionsmidler til statsejendom, anviser den selv vejen til omvæltningens fuldbyrdelse. *Proletariatet sætter sig i besiddelse af statsmagten og forvandler først produktionsmidlerne til statsejendom.* Men dermed ophæver det sig selv som proletariat, dermed ophæver det alle klasseforskelle og klasse modsætninger, og dermed også staten som stat. Det hidtidige samfund, der bevægede sig inden for klasse modsætninger, havde brug for staten, dvs. en organisation af vedkommende udbytende klasse til opretholdelse af sine ydre produktionsbetingelser, altså navnlig til med magt at holde den udbyttede klasse nede i den form for undertrykkelse (slaveri, livegenskab eller stavnsbåndets lønarbejde), som den bestående produktionsmåde betingede. Staten var hele samfundets officielle repræsentant, dets sammenfatning i et synligt organ, men den var det kun, for så vidt den var den klasses stat, som på sin tid selv repræsenterede hele samfundet: i oldtiden var den de slaveholdende statsborgeres stat, i middelalderen

lensadelens, i vor tid bourgeoisiets. Idet den endelig faktisk bliver hele samfundets repræsentant, gør den sig selv overflødig. Så snart der ikke mere findes nogen samfundsklasse, der skal holdes nede, så snart klasseherredømmet er fjernet og den kamp for den enkeltes eksistens afskaffet, som opstår på grund af det hidtidige anarki i produktionen, og altså de sammenstød og udskejelser, der udspringer heraf, er der [5] ikke mere noget, der skal undertrykkes, og som kunne nødvendigøre en særlig undertrykkelsesmagt, en stat. Den første handling, under hvilken staten virkelig optræder som repræsentant for hele samfundet – overtagelsen af produktionsmidlerne i samfundets navn – er samtidig dens sidste selvstændige handling som stat. Statsmagts indgriben i samfundsforhold bliver overflødig på det ene område efter det andet og sover så hen af sig selv. I stedet for hersken over personer træder nu forvaltning af ting og ledelse af produktionsprocesser. Staten bliver ikke “afskaffet”, *den dør bort*. I forhold hertil må man måle frasen om den “fri folkestat”, altså både med hensyn til dens tidsbegrænsede agitatoriske berettigelse og med hensyn til dens endelige videnskabelige utilstrækkelighed; det samme gælder de såkaldte anarkisters krav om, at staten skal afskaffes fra den ene dag til den anden.

Lige siden den kapitalistiske produktionsmåde trådte ind på historiens scene, har samfundets overtagelse

af samtlige produktionsmidler ofte, mere eller mindre uklart, foresvævet både enkeltpersoner og hele sekter som fremtidsideal. Men den kunne først blive mulig, først blive en historisk nødvendighed, da de faktiske forudsætninger for dens gennemførelse var til stede. Som ethvert andet socialt fremskridt bliver dette gennemførligt, ikke ved, at man er nået til erkendelse af, at tilstedeværelsen af klasser står i modstrid med retfærdighed, lighed osv., ikke ved hjælp af den blotte vilje til at afskaffe disse klasser, men ved visse nye økonomiske betingelser. Samfundets spaltning i en udbyttende og en udbyttet, en herskende og en undertrykt klasse, var den nødvendige følge af produktionens ringe udvikling i fortiden. Så længe samfundets samlede arbejde kun afkaster et udbytte, der kun i ringe grad overskrider det, som kræves til den tarveligste eksistens for alle, så længe arbejdet altså lægger beslag på al eller næsten al tid for det store flertal af samfundsmedlemmer, så længe må dette samfund nødvendigvis dele sig i klasser. Ved siden af det store flertal, som udelukkende trækker for arbejdet, danner der sig en klasse, der er befriet fra direkte produktivt arbejde, som varetager samfundets fælles anliggender: arbejdsledelse, statsforretninger, justits, videnskab, kunst osv. Det er altså arbejdsdelingens lov, som ligger til grund for klassesdelingen. Men det hindrer ikke, at denne inddeling i klasser er blevet sat

igennem ved vold og rov, list og bedrageri, og at den herskende klasse, når den først er i sadlen, aldrig har undladt at befæste sit herredømme på den arbejdende klasses bekostning og at forvandle den samfundsmæssige ledelse til en forøget udbytning af masserne.

Men selv om inddelingen i klasser således har en vis historisk berettigelse, så har den det dog kun for et givet tidsrum, for givne sociale forudsætninger. Den bundede i produktionens utilstrækkelighed: den vil blive fejet væk ved de moderne produktivkræfters fulde udfoldelse. Og faktisk forudsætter afskaffelsen af de sociale klasser en sådan historisk udviklingsgrad, at det bliver en anakronisme, en forældet indretning, når ikke blot den og den bestemte herskende klasse eksisterer, men når en herskende klasse overhovedet, altså selve klasseforskellen, eksisterer. Den har altså til forudsætning en udviklingsgrad af produktionen, på hvilken tilegnelsen af produktionsmidlerne og produkterne og dermed en særlig samfundsklasses politiske herredømme, monopol på dannelse og åndelig føring, ikke blot er blevet overflødig, men også økonomisk, politisk og intellektuelt en hindring for udviklingen. Dette punkt er nu nået. Er bourgeoisiets politiske og intellektuelle bankerot næppe længere en hemmelighed for det selv, så gentager dets økonomiske bankerot sig regelmæssigt hvert tiende år. I hver krise kvæles samfundet under vægten af dets

egne produktivkræfter og produkter, som det ikke kan anvende, og står hjælpeløst over for den absurde modsigelse, at producenterne ikke har noget at konsumere, fordi der er mangel på konsumenter. Produktionsmidlernes ekspansionskraft sprænger de bånd, som den kapitalistiske produktionsmåde har lagt på dem. Deres befrielse for disse bånd er den eneste betingelse for en uafbrudt, stadig hurtigere fremadskridende udvikling af produktivkræfterne og dermed af en praktisk talt ubegrænset forøgelse af selve produktionen. Ikke nok med det. Den samfundsmæssige tilegnelse af produktionsmidlerne fjerner ikke blot de nuværende kunstige hæmninger for produktionen, men også den positive bortødslen og ødelæggelse af produktivkræfter og produkter, som i øjeblikket er produktionens uundgåelige ledsager, og som når sit højdepunkt i kriserne. Den frigør endvidere en mængde produktionsmidler og produkter til fordel for hele samfundet, idet den gør ende på den nu herskende klasses og dens politiske repræsentanters vanvittige luksus. Muligheden for ved hjælp af samfundsproduktionen at sikre alle samfundsmedlemmer en eksistens, som ikke blot er materielt fuldtud tilstrækkelig og fra dag til dag bliver bedre, men som også garanterer dem den fuldstændigt fri uddannelse og udfoldelse af deres legemlige og åndelige anlæg, denne mulighed er der nu for første gang, men den *er der*.

Med samfundets overtagelse af produktionsmidlerne er vareproduktionen afskaffet og dermed produkternes herredømme over producenterne. Anarkiet inden for den samfundsmæssige produktion erstattes med planmæssig bevidst organisation. Kampen for den enkeltes eksistens hører op. Dermed træder mennesket i en vis forstand endeligt ud af dyreriget, træder fra dyriske kår ind i virkelig menneskelige. Summen af de livsforhold, som omgiver menneskene, og som indtil nu beherskede dem, kommer nu ind under menneskenes herredømme og kontrol, og menneskene bliver for første gang bevidste, virkelige herrer over naturen, fordi de og idet de bliver herrer over deres egne samfundsforhold. Lovene for deres egen sociale handlen, som tidligere stod for dem som fremmede naturlove, der beherskede dem, bliver da med fuld sagkundskab anvendt og derved behersket af menneskene. Menneskenes samfundsmæssige tilværelse, der tidligere stod for dem som påtvunget af natur og historie, bliver nu deres fri virksomhed. De objektive, fremmede magter, som tidligere beherskede historien, træder ind under menneskenes egen kontrol. Først fra da af skaber menneskene selv deres historie med fuld bevidsthed, først fra da af vil de sociale årsager, som sættes i bevægelse af dem, overvejende og i stadigt stigende grad få de tilsigtede virkninger. Det er

menneskehedens spring fra nødvendighedens rige ind i frihedens rige.

*

Lad os til slut kort sammenfatte vor udviklingsgang:

I. *Det middelalderlige samfund*: Lille enkeltproduktion. Produktionsmidlerne tilpasset efter enkeltmandbrug, derfor primitivt ubehjælpssomme, småskårne, med dværgagtig virkning. Produktion for det umiddelbare forbrug, enten producentens eget eller herremandens. Kun dér, hvor der er et overskud af produktion ud over dette forbrug, bliver dette overskud udbudt til salg og kommer ind i en omsætning: vareproduktionen er altså først ved at opstå men allerede nu indeholder den i sig spiren til *anarkiet i den samfundsmæssige produktion*.

II. *Den kapitalistiske revolution*: Industriens omdannelse først gennem simpel kooperation og manufaktur. Koncentration af de indtil da spredte produktionsmidler i store værksteder, og som følge deraf forvandling fra produktionsmidler for enkeltmand til samfundsmæssige - en forvandling, som i det store og hele ikke berører formen for udvekslingen. De gamle tilegnelsesformer eksisterer vedblivende. *Kapitalisten* dukker op: i sin egenskab af produktionsmidlernes ejer tilegner han sig

også produkterne og gør dem til varer. Produktionen er blevet en samfundsmæssig handling; udvekslingen og dermed tilegnelsen er stadig individuelle handlinger, den enkeltes handlinger: *det samfundsmæssige produkt tilegnes af enkeltkapitalisten*. En grundmodsigelse, af hvilken alle de modsigelser udspringer, inden for hvilke det nuværende samfund bevæger sig, og som storindustrien bringer for dagens lys.

A. Producentens adskillelse fra produktionsmidlerne. Arbejderens fordømmelse til livsvarigt lønarbejde. *Modsætning mellem proletariat og bourgeoisie*.

B. De love, som behersker vareproduktionen, træder stærkere frem og virker med stigende styrke. Tøjlesløs konkurrencekamp. *Modsigelse mellem den samfundsmæssige organisation i den enkelte fabrik og det samfundsmæssige anarki i den samlede produktion*.

C. På den ene side en forbedring af maskinerne, hvad der gennem konkurrencen bliver til et tvangsbud for hver enkelt fabrikant og ensbetydende med, at en stadig stigende mængde arbejdere afskediges: *industriel reservearmé*. - På den anden side ubegrænset udvidelse af produk-

tionen, ligeledes konkurrencens tvangslov for hver fabrikant. – Af begge grunde uhørt udvikling af produktivkræfterne, tilbudets overskridelse af efterspørgslen, overproduktion, overfyldning af markederne, kriser hvert tiende år, “ond cirkel”: *på den ene side overflod af produktionsmidler og produkter - på den anden side overflod af arbejdere* uden beskæftigelse og uden eksistensmidler. Men begge disse løftestænger for produktionen og den samfundsmæssige velstand kan ikke forenes, fordi den kapitalistiske produktionsform forbyder produktivkræfterne at virke, produkterne at cirkulere, medmindre de da først har forvandlet sig til kapital: hvilket netop overfloden af dem forhindrer. Modsigelsen er steget til meningsløshed: *produktionsmåden gør oprør mod udvekslingsformen*. Bourgeoisiets manglende evne til fortsat at lede sine egne samfundsmæssige produktivkræfter er afsløret.

D. Delvis indrømmelse af produktivkræfternes samfundsmæssige karakter, en indrømmelse kapitalisterne selv nødes til at gøre. De store produktions- og samfærdselsorganismer overtages først af *aktieselskaber*, senere af truster, endelig af *staten*. Bourgeoisiet fremtræder som overflødig klasse;

alle dets samfundsmæssige funktioner bliver nu udført af lønnede funktionærer.

III. *Den proletariske revolution*, opløsning af modsigelserne: proletariatet sætter sig i besiddelse af den offentlige magt og forvandler i kraft af denne magt de samfundsmæssige produktionsmidler, som glider ud af hænderne på bourgeoisiet, til offentlig ejendom. Gennem denne handling frigør det produktionsmidlerne fra deres hidtidige kapitalkarakter og giver deres samfundsmæssige karakter fuld frihed til at gøre sig gældende. En samfundsmæssig produktion efter en forudbestemt plan bliver nu mulig. Produktionens udvikling gør den fortsatte eksistens af forskellige samfundsklasser til en anakronisme. I samme forhold, som anarkiet i den samfundsmæssige produktion svinder bort, sover også statens politiske autoritet ind. Menneskene, der endelig er blevet herre over deres egen form for samfundsdannelse, er dermed samtidig blevet herre over naturen, herre over sig, selv – fri.

At gennemføre denne verdensbefriende handling er det moderne proletariats historiske mission. At udforske denne handlingens historiske forudsætninger og dermed selve dens natur og således at bringe den klasse, der er kaldet til at udføre denne handling, men som i øjeblikket er undertrykt, til bevidsthed om dens egen

handlings betingelser og natur, påhviler det teoretiske udtryk for den proletariske bevægelse, den videnskabelige socialisme.